

Dombey en Droogstoppel, twee karakters in parallel.

Magda Heffer

Werkstuk cursus *De negentiende-eeuwse roman* (C37312)

Academiejaar 2005-2006

Open Universiteit Nederland

Faculteit Cultuurwetenschappen

Inhoud	1
1. Inleiding	2
2. De romans <i>Dombey en Zoon</i> en <i>Max Havelaar</i>	2
2.1 Realisme en romantiek	2
2.2 Overeenkomsten, verschillen en kritiek	6
2.3 Parallellen in de karakters Dombey en Droogstoppel	8
3. Conclusie	11
Literatuurverwijzing	12

1. Inleiding

Bij het lezen van de roman *Dombey en Zoon* van Charles Dickens werd ik getroffen door de overeenkomsten tussen de hoofdpersoon Paul Dombey en de hoofdpersoon uit een andere negentiende-eeuwse roman, Batavus Droogstoppel in *Max Havelaar* van Eduard Douwes Dekker, alias Multatuli. Deze gewaarwording vormde de aanzet tot dit onderzoek. Blijkbaar hebben beide auteurs een karakteristiek tijdsbeeld weergegeven aan de hand van een personage dat typerend was voor een bepaalde mentaliteit in de negentiende-eeuwse samenleving.

In de inleiding van de cursus lezen we dat elk literair werk in relatie staat met zijn maatschappelijke omgeving, het ondergaat de invloed ervan en oefent er invloed op uit. Het genre roman is buitengewoon geschikt om maatschappelijke veranderingen weer te geven. De negentiende-eeuwse samenleving onderging grote veranderingen, veroorzaakt door twee revoluties, de industriële revolutie in Engeland en de Franse Revolutie. Als gevolg hiervan was de negentiende-eeuwse roman zeer nauw betrokken bij de gebeurtenissen, omstandigheden, overtuigingen en opvattingen van zijn tijd. Het genre van de roman wordt bepaald door historische factoren en vormelementen. Daarin kwam gedurende de negentiende eeuw eveneens verandering. Het historische en romantische genre werd naar de achtergrond gedrongen. Het verhaal ging bijvoorbeeld steeds meer realistische elementen bevatten, zoals gedetailleerde karakterbeschrijvingen en dialogen. Op deze manier kon de roman niet meer vastgeprikt worden op één genre, maar werd het verhaal steeds meer gepresenteerd in een mengvorm van genres.¹

In dit onderzoek besteed ik aandacht aan de realistische en romantische elementen in twee negentiende-eeuwse romans *Dombey en Zoon* van Charles Dickens en *Max Havelaar* van Mulatuli. Daarbij vestig ik de aandacht op de overeenkomsten tussen deze twee romans, met de nadruk op de overeenkomsten tussen de twee hoofdpersonen. Deze analyse moet leiden tot een antwoord op de vraag in hoeverre de hoofdpersonen Paul Dombey en Batavus Droogstoppel realistische personages dan wel karikaturen zijn.

2. De romans *Dombey en Zoon* en *Max Havelaar*

2.1. Realisme en romantiek

Cursusauteur Sebastian Mitchell geeft een definitie van de standaard realistische componenten in de prozafictie van de negentiende eeuw. Hij noemt vier belangrijke elementen. 'There are four main points: firstly, the text attempts to produce a psychologically persuasive portrait of the central character, and account for his or her actions in terms of a prior state of mind; secondly it attempts to locate this character within a coherent and credible representation of an external world; thirdly, the writing itself aims to be transparent, that is, the realist text attempts to persuade readers to forget that they are reading a novel and has some unmediated access to the lives of characters it

¹ Dennis Walder, 'General introduction', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000) v-vi

depicts; and finally, the realist text is predominantly concerned with middle-class and moral concerns.²

Cursusauteur Delia da Sousa Correa geeft de kenmerken van de romantiek in de negentiende-eeuwse roman weer aan de hand van de roman *Jane Eyre*. 'In a specific sense *Jane Eyre* is a romance because it is a love story. More generally, the novel might be described as a romance in that, [...] it pursues the desires and fantasies of the protagonist, and of the reader. Linked with this is the celebration of the individual imagination associated historically with romanticism.' Zij merkt daarbij op dat: "Realist' novels frequently contain a good deal of romance, in all the senses outlined here. [...] The writer finds ways to bring together the romance elements of writers such as Walter Scott and the more realist depiction of precise character and dialogue. [...] [The writer] effects the union of realism and of dream in the English novel'.³

Sebastian Mitchell stelt dat *Dombey en Zoon* geen strikt realistische roman is. Het verhaal biedt meer dan louter een beschrijving van zijn tijd. 'What is impressive of the novel is its attempt both to produce a kind of social totality, an anatomy of social being, and to express this totality through a rich variety of narrative forms.'⁴ *Dombey en Zoon* probeert dus de totaliteit van een complexe sociale werkelijkheid uit te drukken met een grote variëteit aan stijlen en registers. Deze stijlen en stromingen staan niet op zichzelf, maar zijn voortdurend in wisselwerking met elkaar. De gebeurtenissen en het taalgebruik in Dickens' roman zijn realistisch, de namen van de personages zijn vaak symbolisch. Sommige personages zijn te interpreteren als voorbeeld van bepaalde sociale problemen, zo symboliseert Mrs Pipchin de gevolgen van speculatie.⁵ Dit personage fungeert tevens als spiegelbeeld voor Dombey, die aan het einde van de roman zijn fortuin verliest.

Van de vier realistische kenmerken die Mitchell opsomt, voldoet *Dombey en Zoon* slechts aan de eerste twee. (1) De tekst geeft een psychologisch overtuigend portret van de hoofdpersoon en de daden van dit personage komen voort uit het karakter en eerdere acties. Dickens typeert zijn personage Dombey op de eerste pagina van de roman zo realistisch, dat de lezer meteen een hekel heeft aan die man. Karakter en uiterlijk worden nauwkeurig beschreven. De hoofdpersoon typeert zichzelf in dialoogvorm, die eigenlijk een monoloog is, want zijn vrouw is na de bevalling van Dombey junior te zwak om iets te kunnen zeggen en de pasgeboren zoon kan ook nog niets zeggen. (2) De hoofdpersoon bevindt zich in een coherente, geloofwaardige omgeving. Dombey woont in een huis in Londen en heeft zijn bedrijf in de City. (3) De tekst is niet zo geschreven dat de lezers

² Sebastian Mitchell, 'Dombey and Son: families and commerce', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000) 137

³ Delia da Sousa Correa, 'Jane Eyre and genre', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000) 92

⁴ Sebastian Mitchell, 'Dombey and Son: families and commerce', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000) 137

⁵ E.H.R. Duyvendak, 'Dombey en Zoon' in: *De negentiende-eeuwse roman, studiewijzer* (Heerlen 2005) 36

vergeten dat ze een boek aan het lezen zijn.⁶ Het verhaal wordt door de auteur verteld, hij beschrijft zijn personages zodanig dat het vaak een commentaar lijkt. Bijvoorbeeld: 'Dombey was enigszins kaal, enigszins rood en, hoewel een knap, goedgebouwd man, te streng en te deftig, om innemend te zijn'.⁷ (4) Het verhaal gaat niet over middle-class sociale en morele problemen, Dombey is een upper-class type. Maar Dickens kritiseert wel de sociale en morele problemen van de Victoriaanse tijd waarin hij leeft. Hij ageert tegen de twee grote stromingen die de Victoriaanse tijd vorm gaven: de evangelische leer met zijn bekrompenheid en hypocrisie en het utilitarisme dat met de toepassing van zijn nuttigheidsprincipe geen oog heeft voor het individu en de fantasie.

Wat betreft de romantiek in het boek: de liefdesverhoudingen van Dombey zijn niet bepaald romantisch te noemen, daar is hij een te kil figuur voor. Dickens typeert die relatie als volgt: 'De woorden [Dombey en Zoon] stemden hem tot zulk een vertedering, dat hij aan mevrouw Dombey's naam een uitdrukking van genegenheid toevoegde (hoewel niet zonder aarzeling daar hij niet gewoon was, haar op die wijze aan te spreken) en zei: 'mevrouw Dombey, mijn, eh... lieve'.⁸ De romance wordt ingevuld door zijn dochter Florence die uiteindelijk met haar lieve Walter kan trouwen. Dickens houdt terdege rekening met de vervulling van de wensen van zijn personages en de lezers.

Cursusauteur Lizet Duyvendak schrijft dat *Max Havelaar* een boek is met diverse vertelwijzen. Het is zowel realistisch als romantisch proza, doortrokken van een ideaal. Deze idealiserende tendens bezorgt de roman het predicaat tendensliteratuur, omdat hij een boodschap bevat, die onverhuld is omschreven en die kritiek betreft op een misstand of onrecht in de samenleving.⁹ Tendensliteratuur, zoals de *Max Havelaar*, kan niet tot de romantiek gerekend worden omdat er reële, actuele kwesties in behandeld worden. Daarom moet men het genre eerder tot het realisme rekenen. Toch kunnen we Multatuli geen volbloed realist noemen. Hij heeft meerdere malen gezegd dat hij 'geen baas was over zijn geschrijf'. Hij schreef in een roes. Daarom en omwille van de diversiteit van zijn stijl en de vormgeving van zijn materiaal is hij een romanticus.¹⁰

Van de vier realistische kenmerken die Mitchell opsomt, voldoet *Max Havelaar* net als *Dombey en Zoon* aan de eerste twee. (1) De tekst geeft een psychologisch overtuigend portret van de hoofdpersoon en de daden van dit personage komen voort uit het karakter en eerdere acties. Multatuli laat Droogstoppel niet alleen zelf aan het woord, hij laat hem ook het boek schrijven. Vanaf de eerste bladzijde geeft dit personage een fraaie typering van zichzelf: 'Ik ben makelaar in koffie, en woon op de Lauriergracht, no.

⁶ Dit geldt voor de lezer van de eenentwintigste eeuw. Misschien was het in de negentiende eeuw anders. We hebben het voorval gelezen dat mensen zich geheel verliezen bij de passage over de dood van de kleine Dombey.

⁷ Charles Dickens, *Dombey en zoon* 1 (Utrecht en Antwerpen 1952) 5

⁸ Charles Dickens, *Dombey en zoon* 1 (Utrecht en Antwerpen 1952) 5

⁹ E.H.R. Duyvendak et al., *Inleiding letterkunde, Literatuurgeschiedenis 2* (Heerlen 2000) 197

¹⁰ E.H.R. Duyvendak et al., *Inleiding letterkunde, Literatuurgeschiedenis 2* (Heerlen 2000) 245

37. Het is mijn gewoonte niet, romans te schrijven, of zulke dingen, en het heeft dan ook lang geduurd, voor ik ertoe overging een paar riem papier extra te bestellen, en het werk aan te vangen, dat jij, lieve lezer, zoëven ter hand hebt genomen, en dat ge lezen moet als ge makelaar in koffie zijt, of als ge wat anders zijt'.¹¹ Deze twee eerste regels uit de *Max Havelaar* geven meteen het antwoord of de roman eveneens beantwoordt aan de volgende drie kenmerken van realisme. (2) De hoofdpersoon bevindt zich in een coherente, geloofwaardige omgeving. Droogstoppel is makelaar in koffie en woont op de Lauriergracht no. 37 in Amsterdam, een straat van stand (toentertijd) net als de Herengracht. (3) De tekst is niet zo geschreven dat de lezers vergeten dat ze een boek aan het lezen zijn, integendeel, ze worden geconfronteerd met de schrijver/hoofdpersoon, die de lieve lezer het verhaal eens zal vertellen, al is het zijn gewoonte niet romans te schrijven. Eerst vertelt de figuur van Droogstoppel, dan laat hij zijn ondergeschikte Stern stukken schrijven, voor de romantische inbreng, waarvan hij weet dat hij die ontbeert, later neemt Multatuli zelf de pen op. Telkens wordt de lezer rechtstreeks aangesproken. (4) Het verhaal gaat niet over middle-class sociale en morele problemen, Droogstoppel is een upper-class type, al gedraagt hij zich als een kruidenier en Havelaar heeft hoogstaander problemen op te lossen. J.J. Oversteegen schrijft in zijn essay 'De wereld verdubbeld' dat Multatuli met zijn boek de aandacht wilde vestigen op de denkfout dat het koloniale systeem 'een morele rechtvaardiging zou vinden in een door God of de natuur gewilde ongelijkheid van de mensen'.¹²

Wat betreft de romantiek in het boek: de liefdesverhouding van Droogstoppel tot zijn vrouw is mathematisch en dor. Hij beschrijft dit zelf als volgt: 'Niemand kan zeggen dat ik niet goed leef met mijn vrouw – zij is een dochter van Last & Co., makelaars in koffie – niemand kan iets op ons huwelijk aanmerken. Ik ben lid van Artis, zij heeft een sjaallong van tweeënnegentig gulden, en van zulk een malle liefde die volstrekt aan het einde der aarde wil wonen, is toch tussen ons nooit spraak geweest. Toen we getrouwd zijn, hebben wij een toertje naar Den Haag gemaakt – ze heeft daar flanel gekocht, waarvan ik nog de borstrokken draag – en verder heeft ons de liefde nooit de wereld in gejaagd'.¹³ De romance wordt ingevuld door het verhaal van Saïdja en Adinda, dat ongelukkig afloopt. Multatuli houdt terdege rekening met de vervulling van de wensen van zijn personages en de lezers. Maar de vervulling van zijn eigen wens komt toch op de eerste plaats: gerechtigheid voor hem en de Javaan.

In beide boeken blijken de realistische en romantische elementen door elkaar heen te lopen. Deze narratieve vormen zijn niet van elkaar te scheiden, maar zijn tot een samenhangend geheel vervlochten.

¹¹ Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958) 17

¹² J.J. Oversteegen, 'De wereld verdubbeld', in: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Groningen 1993) 486

¹³ Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958) 18

2.2 Overeenkomsten, verschillen en kritiek

Overeenkomsten

Dealings with the Firm of Dombey and Son, Wholesale, Retail and for Exportation de roman van Charles Dickens, gepubliceerd in 1848 en *Max Havelaar of de koffieveilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappij* de roman van Multatuli, c.q. Eduard Douwes Dekker, gepubliceerd in 1860, hebben meer gemeen dan alleen de strekking van hun titel. Beide romans hebben als hoofdpersoon een rijke zakenman, die zijn geld verdient met koloniale handel, de ene op West-Indië, de andere op Oost-Indië. Beide karakters zijn kil, arrogant, emotioneel en fantasieloos. Aan de hand van dit personage typeren en kritiseren de auteurs de mentaliteit en de opvattingen die bepalend waren in de negentiende-eeuwse maatschappij. Het beeld dat we van deze samenleving krijgen blijkt hetzelfde voor Engeland, Nederland en het koloniale Nederlands-Indië.

Verschillen

Beide auteurs hadden met hun roman echter een verschillende bedoeling. Dickens karakteriseerde *Dombey en Zoon* als 'een studie over trots'. Dekker wilde met zijn boek *Max Havelaar* de waarheid vertellen over het koloniale bewind en de openbare mening winnen voor de zaak van de Javaan en die van hemzelf. De boeken hebben een verschillend plot. In *Dombey en Zoon* loopt het met de hoofdpersoon slecht af, maar de romance eindigt gelukkig. In *Max Havelaar* loopt de romance ongelukkig af, de geliefde komt om door geweld, het lot van Havelaar blijft onbeslist in armoede en ijdele hoop hangen, maar met de hoofdpersoon Droogstoppel gaat alles goed. Het kader van het verhaal is bij *Dombey en Zoon* één plaats, Londen. Bij *Max Havelaar* verplaatst het kader zich voortdurend van Amsterdam naar Nederlands-Indië al naargelang of Droogstoppel of Havelaar aan het woord is. Het gezichtspunt van de vertellingen is eveneens verschillend. Dickens beschrijft Dombey in de hij-vorm met af en toe een dialoog waarin het personage zelf aan het woord komt. Droogstoppel beschrijft zichzelf in de ik-vorm en hij schrijft over Havelaar in de hij-vorm, met eveneens af en toe een stukje dialoog waarin Havelaar praat.

Kritiek

Zowel Dickens als Dekker hebben kritiek gekregen op de sociale betrokkenheid van hun werk en op het realistisch gehalte van de personages. In mijn opinie kritiseerde Dickens wel de omstandigheden, maar niet zo intens als Zola. Uit zijn biografie blijkt dat Dickens zelf ook gek was op geld en succes. De kritiek van Dekker is gedreven, hij is erg verontwaardigd over de onrechtvaardigheid die de Javaan te beurt viel, maar het zwaartepunt ligt toch op zijn streven naar eerherstel voor hemzelf. De personages vind ik realistisch neergezet. Hun verregaand egocentrisme is lachwekkend, maar daarom zijn het nog geen karikaturen. Typen met een dergelijke mentaliteit bestaan in werkelijkheid. In de kritiek wordt mijn visie zowel bevestigd als tegengesproken.

De *Oxford Readers' Companion to Dickens* bevestigt de ambivalente houding die Dickens aanneemt ten opzichte van het vergaren van rijkdom. Net als andere

Victoriaanse auteurs ziet hij dit als een vitaal element in de vooruitgang van de natie, maar ook als een potentiële bederver van de maatschappelijke en particuliere moraal.¹⁴ Als kleine Paul Dombey zijn vraag benadrukt 'wat is eigenlijk geld', voorziet zijn papa hem van enkele ingenieus ontwijkende antwoorden.¹⁵

De waardering voor Dickens wordt in de Winkler Prins als volgt beschreven. 'Aan de grootheid van Dickens valt niet te twifelen. Er zijn critici die beweren dat hij alleen maar een knap 'entertainer' was, maar vanuit zijn sterke verbeeldingskracht schiep hij een eigen wereld, bevolkt met de meest verschillende en grillige figuren. Door zijn scherpe observatievermogen en zijn zelden geëvenaarde vitaliteit is een reeks van onsterfelijke, beminnelijke, excentrieke en soms weerzinwekkende, maar altijd levende mensen te danken.'¹⁶

De *Oxford Readers' Companion to Dickens* vermeldt dat de discussie over zijn personages en typeringen het commentaar op Dickens' fictie heeft gedomineerd vanaf de eerste enthousiaste respons op Sam Weller, de Londense volksjongen uit de *Pickwick Papers*, tot de meest recente studies over zijn werk. Van het begin tot het einde is het debat intens gebleven. Het lokte schimpscheuten uit van Oscar Wilde, verachting van Aldous Huxley ('Mentally drowned and blinded by the sticky overflowing of his heart, Dickens was incapable, when moved, of re-creating, in terms of art, the reality which had moved him'), maar ook vurige verdediging. Zo schreef de filosoof George Santayana in 1921: 'When people say Dickens exaggerates, it seems to me they can have no eyes and no ears. The 'polite world' is lying when it refuses to believe that individuals like Quilp, or Squeers, or Serjeant Buzfuz exist. There are such people. We are such people ourselves in our true moments, in our veritable impulses'.¹⁷

In zijn boek *Het verschijnsel Charles Dickens* schreef D. de Lange dat Dickens een geweldig observator was, die beschreef wat hij zag en hoorde. Hij gebruikte acteertechnieken om zijn personages levendig neer te kunnen zetten, door middel van stem, kleine gebaren en handelingen. Al zijn grote personages typeren zichzelf door wat ze zeggen en door hun geëigende manier van praten. Dickens was ook een meester in het bespelen van de emoties van zijn publiek. Hij schreef voortdurend met zijn publiek voor ogen, hij wilde geven wat het van hem verwachtte.¹⁸

Over Multatuli vermeldt de Winkler Prins dat Dekker zijn *Max Havelaar* schreef om zich tegenover zijn familie te rechtvaardigen, om in een bestuursfunctie hersteld te worden en ook om de aandacht op de zaak van de mishandelde Javaan te vestigen. 'De

¹⁴ Paul Schlicke (ed.), *Oxford Reader's Companion to Dickens* (Oxford 1999) 381

¹⁵ Charles Dickens, *Dombey en zoon 1* (Utrecht en Antwerpen 1952) 75-76

¹⁶ 'Charles Dickens' in: *Microsoft Encarta Winkler Prins* (Redmond 2006 [CD])

¹⁷ George Santayana, 'Dickens', *Soliloquies in England and Later Soliloquies* (New York en Londen 1922) 203-204 in: Paul Schlicke (ed.), *Oxford Reader's Companion to Dickens* (Oxford 1999) 74

¹⁸ D. de Lange, *Het verschijnsel Charles Dickens* (Utrecht en Antwerpen 1951) 32

invloed van Multatuli is groot en veelomvattend geweest. Zijn *Havelaar* leidde tot grotere belangstelling voor de koloniën en op den duur tot een ethische politiek.¹⁹

Bij J.J. Oversteegen lezen we dat de *Max Havelaar* zo in elkaar zit dat de lezer eerst meent een verhaal in humoristisch-realistische trant in handen te hebben, een beetje Dickens op het punt van ironische scherpte, een beetje Hildebrand ook. 'Maar Multatuli's stijl is flitsender, eerder praten dan in lange en afgeronde zinnen schrijven. Hij maakt zijn zinnen soms niet eens af, springt van de hak op de tak, en trekt het ene register na het andere open. Op de humorist volgt de dweepzieke romanticus, dan weer de kleurige exotist of de zakelijke verslaggever.'²⁰

De schrijver van de toelichting bij de roman *Max Havelaar*, G.W. Huygens, vindt het personage Droogstoppel niet realistisch getekend, maar geladen met een zekere gedrochtelijke sfeer. 'In deze zeer persoonlijke kunstvorm bereikt Multatuli zijn effecten door een zekere charge van de minder mooie menselijke eigenschappen; hierdoor ontstaat de voor Multatuli zo kenmerkende vorm van humor.'²¹

De man die als eerste na het verschijnen van *Max Havelaar* een gunstige kritiek publiceerde, was Indië-kenner en hoogleraar J. Veth. In *De Gids* van 1860 schreef Veth dat hij in Droogstoppel de geestige personificatie zag van 'die groote factie des publieks, die geene andere deugden kent dan ijver om geld te winnen en zucht om haar fatsoen op te houden, en die in een man als Havelaar slechts een onpraktischen dwaas ziet, die zijne ongelukken alleen aan zich zelve te wijten heeft'.²² Veth ziet ook het realisme in de figuur Droogstoppel: 'Die kruideniersachtige geest, die Indië alleen waardeert naar de baten die het afwerpt, is de kanker die aan onze koloniën knaagt. De vraag, hoe Indië moet geregeerd worden, lost zich voor de Droogstoppels op in die andere: hoe het meeste koffij en suiker aan de veilingen der Handelsmaatschappij kan geleverd worden'.²³

2.3 Parallellen in de karakters Dombey en Droogstoppel

Dombey is een zakenman van middelbare leeftijd, ijdel, trots en kil. Hij is voortdurend bekommerd om sociale rangen en standen. Als hij met zijn zoon speelt, doet hij dat met de accessoires van zijn aanzienlijke rijkdom; hij rinkelt en tingelt met zijn zware gouden horlogeketting, die aan zijn goed passende blauwe jas met glimmende knopen hangt. Mitchell merkt op dat de reikwijdte van Dombey's egocentrisch wereldbeeld duidelijk wordt wanneer hij toegeeft aan de fantasie dat de wereld geschapen werd met als enige

¹⁹ 'Multatuli' in: *Microsoft Encarta Winkler Prins* (Redmond 2006 [CD])

²⁰ J.J. Oversteegen, 'De wereld verdubbeld', in: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Groningen 1993) 485

²¹ G.W. Huygens, 'Toelichting' in: Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958) 12

²² P.J. Veth, 'Multatuli versus Droogstoppel, Slijmering en Co.' in: J.J. Oversteegen (ed.), *Multatuli en de kritiek* (Amsterdam 1970) 35

²³ P.J. Veth, 'Multatuli versus Droogstoppel, Slijmering en Co.' in: J.J. Oversteegen (ed.), *Multatuli en de kritiek* (Amsterdam 1970) 43-44

doel de handelsbelangen van zijn firma te dienen.²⁴ ‘De aarde was geschapen om er Dombey en Zoon handel te laten drijven, en de zon en de maan, om hen licht te geven. Rivieren en zeeën waren gemaakt om er hun schepen op te laten varen, een regenboog was voor hen een belofte van mooi weer, winden woeien ten gunste van hun ondernemingen of tot hun nadeel.’²⁵

Het utilitaire denken komt bij Dombey tevoorschijn in zijn houding tot zijn medemensen. Dombey ziet mensen in objectieve termen, hij beoordeelt hen op hun commerciële en sociale nut voor hem. Dombey taxeert zijn familiebanden uitsluitend op hun nut in de voortzetting van het familiebedrijf. Zijn relatie met zijn eerste vrouw is koud en zonder enige passie. Hij meent dat zijn vrouw gelukkig *moet* zijn vanwege de sociale status die het huwelijk haar heeft gegeven. Vervolgens is het haar sociale plicht een zoon te baren, een dochter is nutteloos. In haar boekje *Poetic Justice* merkt Martha Nussbaum over deze objectieve houding tegenover medemensen het volgende op. ‘Seeing bodies only as physical objects in motion produces an impoverished sexual life. It is indeed this very thought that is at the root of the feminist critique of “objectification”, the tendency to see one’s sexual partner as thinglike, therefore lacking in particularity and autonomy.’²⁶

Philip Hobsbaum stelt vast dat Dombey altijd wordt beschreven in termen van sneeuw, ijs, marmer. Hij doet de mensen die contact met hem zoeken verstenen. Zelfs het vuur dat aan is om zijn pasgeboren zoontje te verwarmen, krimpt tot een zwakke vlam in zijn aanwezigheid. Hij onderdrukt emotie op elk gebied, behalve één: zijn ijzige natuur ontdooit een ogenblik voor zijn zoon. Daarna verkilt hij weer tot een bikkelhard blok.²⁷

Dombey is een West-Indië koopman. In het echte leven zou hij bij de machtige West India Interest gehoord hebben. Deze positie gaf hem een veel grotere macht en prestige dan die van gelijk welke andere klasse of handelaar. Het lijkt erop dat deze macht zijn zelfgenoegzaamheid voedde.²⁸ De gereserveerdheid van Dombey gaf ruimte aan realistisch detail, en dit betekende dat zijn arrogantie een zweem van absurditeit meedroeg: de taal van een absolutistische monarch past niet bij een stadsmens. Wellicht was het vanuit een gevoel voor vulgariteit in deze pseudo-aristocraat, dat Dickens het boek opdroeg aan de markiezin van Normanby. Haar echtgenoot, Lord Mulgrave, was Dickens’ medereiziger op zijn eerste reis naar de Verenigde Staten.²⁹

Biografen hebben in Dickens’ leven naarstig gezocht naar prototypen voor de talloze figuren in zijn romans. Hun vlijt is niet onbeloond gebleven, zij zijn erin geslaagd vrijwel ieder beestje een naam te geven. Wie wil kan eindeloze lijsten raadplegen van mensen,

²⁴ Sebastian Mitchell, ‘Dombey and Son: families and commerce’, in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000) 141

²⁵ Charles Dickens, *Dombey en Zoon* 1 (Utrecht en Antwerpen 1952) 5

²⁶ Martha Nussbaum, *Poetic Justice* (Boston 1995) 40

²⁷ Philip Hobsbaum, *A reader’s Guide to Charles Dickens* (Londen 1972) 102

²⁸ Paul Schlicke (ed.), *Oxford Reader’s Companion to Dickens* (Oxford 1999) 381

²⁹ Philip Hobsbaum, *A reader’s Guide to Charles Dickens* (Londen 1972) 105

waarmee Dickens korte of lange tijd in aanraking is geweest en die hij in zijn romanfiguren verwerkt heeft. Dickens zag er geen been in om de schetsen, die de natuur hem leverde, als ruw materiaal te gebruiken voor zijn eigen verbeelding.³⁰ Dickens zegt zelf dat hij dacht te beschikken over: 'a strong perception of character and oddity, and a natural power of reproducing in my own person what I observed in others. Everyone in writing must speak from points of his experience'.³¹

Droogstoppel is een zakenman van middelbare leeftijd, met als motto: *waarheid en gezond verstand*. Hij maakt een uitzondering voor de Schrift, maar gedichten en romans staan vol leugens. Hij past er wel op dat hij geen romans schrijft of andere valse opgaven doet, want dan gaan de klanten van Last & Co prompt naar een concurrerende makelaar in koffie. Droogstoppel houdt zijn status en zijn portemonnee goed in de gaten. Als zijn hoed in de gracht waait, geeft hij de man die hem terugbrengt een dubbeltje. Als hij zelf in de gracht was gevallen had hij iets meer moeten geven, maar niet zijn halve vermogen zoals ze in de schouwburg beweren. Want hij berekent dat men dan slechts twee keer in 't water hoeft te vallen om doodarm te worden. Alleen 's zondags zou hij iets meer (dan een dubbeltje) geven, omdat hij dan zijn gouden ketting draagt en een andere jas. Droogstoppel is goed getrouwd, met de dochter van Last & Co., makelaars in koffie. Niemand kan iets op het huwelijk aanmerken. Hij vindt dat hij een deugdzaam leven leidt en vraagt daarvoor geen beloning. Als zijn zaken goed gaan, zijn vrouw en kinderen gezond zijn, zodat hij geen gemaal heeft met dokter en apotheker, hij jaarlijks een sommetje opzij kan leggen voor de oude dag en zoon Frits knap opgroeit om later in zijn plaats de zaak voort te zetten, is hij tevreden. Maar dit alles is een natuurlijk gevolg van de omstandigheden, en omdat hij op de zaken past.³²

Droogstoppel is het type van de vrome Nederlander die altijd bedacht is op zijn eigen voordeel; een zakenman in hart en nieren. Hij leeft keurig volgens de overgeleverde begrippen van fatsoen, zeden, godsdienst en politiek. In de *Multatuli Encyclopedie* van K. ter Laan lezen we dat Multatuli op 13 oktober 1859 aan zijn vrouw Tine schreef: 'D. is een type: *duiten en de Heer*'.³³ In *Over vryen arbeid* schrijft Multatuli over zijn romanpersonage: 'Droogstoppel nu – *ik* heb die man gemaakt, *ik* heb 't recht te zeggen *hoe, wat en wie* hij is – Droogstoppel is de gemene dief, minus den moed om in te breken. Droogstoppel is de Farizeeër die weduwen en wezen op-eet, en kushandjes toewerpt aan een eigengemaakt godje dat hem helpt in de digestie. Droogstoppel is de bloedzuiger die opzwellt van onrechtvaardig verkregen goed, maar een veerkrachtige magerheid bewaart om zyn voze opgeblazenheid binnen te persen door de enge poort. Droogstoppel is de femelende laffe gierige schrijftuurlijke gauwdief... Eilieve, ik heb

³⁰ D. de Lange, *Het verschijnsel Charles Dickens* (Utrecht en Antwerpen 1951) 18

³¹ Paul Schlicke (ed.), *Oxford Reader's Companion to Dickens* (Oxford 1999) 76, 80

³² Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958) 17-21

³³ K. ter Laan, *Multatuli encyclopedie* (Den Haag 1995) 132

vergeten te zeggen of Droogstoppel liberaal of behoudend is... In de Kamer heeft men de goedheid gehad deze gaping aan te vullen. Liberalen hebben tot behouders gezegd: -Gy Droogstoppel! En behouders hebben geantwoord: -Droogstoppel, gy!'.³⁴

Multatuli werd voor deze figuur geïnspireerd door de Amsterdamse makelaar Robert Voûte. Op 6 juli 1864 schrijft Multatuli aan Mimi: 'Droogstoppel heb ik van de koffimakelaar Voute, plus m'n ondervinding van de holl. natie. Voute is niet Droogstoppel – ik ken den man niet, en zag hem maar ½ uur aan tafel – hy preteerde zich tot een ruw model, outlines'.³⁵

In zijn voorwoord in de roman *Max Havelaar* schrijft G.W. Huygens dat in de ogen van Multatuli de figuur van de gouverneur-generaal het Nederlands belang vertegenwoordigde. Dit Nederlands belang wordt geïncarneerd in de gestalte van de makelaar Batavus Droogstoppel. Deze is de tegenspeler van Havelaar. De geslaagde materialist staat hier tegenover de maatschappelijk gestrande idealist. 'Droogstoppel vertegenwoordigt een collectiviteit, waartegenover Havelaar staat als individu. Daarom is deze een mens, doch eerstgenoemde een karikatuur'.³⁶

3. Conclusie

Zoals uit het bovenstaande blijkt, hebben de romans *Dombey en Zoon* en *Max Havelaar* en hun personages Dombey en Droogstoppel een aantal dingen gemeen. De titel van de romans verwijst naar de bedrijfsactiviteiten van deze personages. Het bedrijf is hun voornaamste zorg en zij ontleen er hun status aan. Dombey en Droogstoppel zijn twee materialistische figuren. Ze dragen allebei een gouden ketting en mooie kleding en zijn rijk door hun handel met de koloniën. In hun denken en doen verschillen ze niet van elkaar. De parallellen tussen Dombey en Droogstoppel zijn niet toevallig en dit type is niet beperkt tot de negentiende eeuw. In de tijd dat Dickens en Dekker hun boek schreven, werd de mentaliteit van de tijdgenoten beïnvloed door religie, winstbejag en utilitair denken. In de twintigste en eenentwintigste eeuw hebben deze denkpatronen nog steeds invloed. Het type leeft voort. Dickens en Dekker schuwden geen van beiden de overdrijving en de spot die hun figuren een absurditeit meegeeft die hen karikaturaal maakt. De personages zijn aan de werkelijkheid ontleend, maar door de artistieke verbeelding van de auteurs omgevormd tot romanfiguren. In hoeverre de lezer deze romanfiguren realistisch of karikaturaal vindt is vrij voor interpretatie.

³⁴ K. ter Laan, *Multatuli encyclopedie* (Den Haag 1995) 132

³⁵ K. ter Laan, *Multatuli encyclopedie* (Den Haag 1995) 497

³⁶ G.W. Huygens, 'Toelichting' in: Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958) 12

Literatuurverwijzing

- 'Charles Dickens' in: *Microsoft Encarta Winkler Prins* (Redmond 2006 [CD])
- Dickens, Charles, *Dombey en Zoon* (Utrecht en Antwerpen 1952)
- Duyvendak, E.H.R., et al., *Inleiding letterkunde, Literatuurgeschiedenis 2* (Heerlen 2000)
- Duyvendak, E.H.R., 'Dombey en Zoon' in: *De negentiende-eeuwse roman, studiewijzer* (Heerlen 2005)
- Hobsbaum, Philip, *A reader's Guide to Charles Dickens* (Londen 1972)
- Huygens, G.W., 'Toelichting' in: Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958)
- Laan, K. ter, *Multatuli encyclopedie* (Den Haag 1995)
- Lange, D. de, *Het verschijnsel Charles Dickens* (Utrecht en Antwerpen 1951)
- Mitchell, Sebastian, 'Dombey and Son: families and commerce', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000)
- Mitchell, Sebastian, 'Dombey and Son: industrialization and empire' in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000)
- Multatuli, *Max Havelaar* (Rotterdam 1958)
- 'Multatuli' in: *Microsoft Encarta Winkler Prins* (Redmond 2006 [CD])
- Nussbaum, Martha, *Poetic Justice* (Boston 1995)
- Oversteegen, J.J. 'De wereld verdubbeld', in: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, *Nederlandse literatuur, een geschiedenis* (Groningen 1993)
- Santayana, George, "Dickens', Soliloquies in England and Later Soliloquies' (New York en Londen 1922) 203-204 in: Paul Schlicke (ed.), *Oxford Reader's Companion to Dickens* (Oxford 1999)
- Schlicke, Paul, (ed.), *Oxford Reader's Companion to Dickens* (Oxford 1999)
- Sousa Correa, Delia, da, 'Jane Eyre and genre', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000)
- Veth, P.J., 'Multatuli versus Droogstoppel, Slijmering en Co.' in: J.J. Oversteegen (ed.), *Multatuli en de kritiek* (Amsterdam 1970)
- Walder, Dennis, 'General introduction', in: Delia da Sousa Correa (ed.), *The Nineteenth-Century Novel: Realisms* (Londen en New York 2000)